

Vörös Ottó, Szülőföld, nyelv, tudomány

Nyelvészeteti tanulmányok

Szerkesztette HAJBA RENÁTA – TÓTH PÉTER. Savaria University Press, Szombathely, 2022.

290 lap.

1. A Vörös Ottó 80. születésnapjára készült köszöntő kötet munkatársai, barátai, tanítványai – HAJBA RENÁTA, TÓTH PÉTER, VÖRÖS FERENC – előszavával és a régi munkatársak – GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN – ajánlásával, az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének kiadványaként, több támogatóval, 2022-ben jelent meg Szombathelyen. A szerkesztők (HAJBA RENÁTA és TÓTH PÉTER) Vörös Ottó 40 tanulmányát öt nagy fejezetbe gyűjtve tisztelegnek a kiváló nyelvész életműve előtt. A kötet végén Vörös Ottó nyelvészeti közleményeinek és munkásságának teljes jegyzékét, valamint a közölt tanulmányok pontos adatait is megtaláljuk.

A kötet címe – Szülőföld, nyelv, tudomány – kapcsolódik Vörös Ottó életrajzához, az egész életét, munkásságát meghatározó szülőföldhöz, szakmai kötődéséhez. Egyik tanulmányában írja: „az igazi hazaszeretet forrása leginkább az az adottság, hogy az ember valahol egy kis közösségben felnő, annak szokásait, hagyományait elsajátítja, arra büszke, annak kulturális közegében jól érzi magát... Vajon hogyan alakul ki egy közösségben a szűkebb haza szeretete? Csak úgy, hogy a jelen közössége hagyományokra tud támaszkodni, összegyűjti és ismertté teszi kulturális örökségét” (240). E hitvallás jegyében VÖRÖS OTTÓ egyik legfontosabb, a kezdetektől meghatározó kutatási területe a szülőföld helyneveinek gyűjtése, tipizálása, sokféle szempontú feldolgozása. Már az 1960-as évek közepén bekapcsolódott Vas megye földrajzi neveinek gyűjtésébe, majd a kutatások eredményeként 1982-ben megjelent kötetben társszerzőkkel elméleti fejezet és a Mutató összeállítója, emellett 52 település (köztük a szülőfalu, Nagyrákos) névanyagának ellenőrzője és közléte. Egyetemi doktori disszertációja (A történelmi Őrség földrajzi nevei. Kézirat. 1973), valamint kandidátusi értekezése témájának monográfiája (Vizrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 211. Budapest, 1999) szintén a helynevek iránti rendkívüli érdeklődésének, elmélyült kutatói munkájának bizonyítékai.

2. Nem véletlen, hogy a Földrajzi nevek és a hozzá szorosan kapcsolódó Szótörténet fejezet 9 + 4 tanulmányával adja a kötet jelentős részét. A két fejezet tanulmányai (melyek részben konferenciák előadásai is) elsősorban szintén a Vas megye földrajzi nevei kötet adattárának tudományos vizsgálati lehetőségeit mutatják be. A szerző több munkájában felhasználja az egyéb földrajzinév-gyűjtemények, így – a szóföldrajzi vizsgálatokhoz – JANKUS GYULA Ipoly és Garam menti helynévgyűjtésének, az irányjelölő közszók tárgyalásához pedig Komárom, Tolna és Veszprém megye földrajzinév-gyűjteményeinek nagyobb területekre összehasonlítási alapot adó kutatási eredményeit is. VÖRÖS OTTÓ így vall erről: „a helynévtárakban gyakran vadászok ... olyan nyelvi adatokra ..., amelyek megismerése nemcsak a múlt feltárásának élvezetét jelentik, de magukban hordozhatják akár »a feltámadás titkát«, esetleg egy-egy nyelvi rétegünk jövőbeli gazdagodásának

lehetőségét is, ha megismerjük őket” (93). A kötet első két fejezetében összegyűjtött tanulmányok igazolják, hogy a helynevek, a helynévtárak „vallatóra fogása” milyen sok új eredménnyel gazdagíthatja szótörténeti, szóföldrajzi ismereteinket, hogyan adhat újabb, többször az addigi adatokat is kiegészítő, esetleg módosító adalékokat; a nyelvjárások vizsgálatának milyen lehetőségeit hordozza, vagy hogyan tudja ráirányítani a kutatók figyelmét különböző jelentéstani összefüggésekre.

Az első fejezet terjedelmében is legnagyobb tanulmánya Az őrségi földrajzi nevek típusai (először 1980-ban jelent meg a szombathelyi főiskola Tudományos Közleményeinek 2. kötetében). A 11 őrségi település földrajzi neveinek tipológiáját elsősorban KÁZMÉR MIKLÓS munkája (Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. MNyTK. 95. sz.) alapján határozza meg a szerző, de figyelembe vette az első kataszteri térkép és PESTY FRIGYES helynévgyűjteményének adatait is. A tanulmány végén összefoglaló táblázat mutatja be a különböző típusok (alapelemek, kettős funkciójú elemek, megkülönböztető elemek) és ezek altípusainak előfordulását abszolút számokban és a típusok megterhelésének százalékos arányában. Mit tudhatunk meg az adatokból arról a tájról, amelyhez Vörös Ottó ezer szállal kötődik? Az alapelemek tanúsága szerint a táj erősen tagolt (a *völgy*, az *árok* a leggyakoribb térszínformanevek). A vízrajzi nevek alacsony száma jelzi, hogy az őrségi ember számára a vízgazdálkodás sosem jelentette a megélhetést, ellenben a 24-féle gazdaságtörténeti név (pl. *gyümölcs*, *kert*, *dűlő*, *mező* stb.) azt mutatja, hogy „a falu határa a termelői tevékenység helye, a lakosság megélhetésének és gazdagságának forrása” (32). Számos név utal a terület növényzetére, növényminőségére, a talajminőség adta meghatározottságára (pl. *berek*, *csalit*), illetőleg arra, hogy az őrségiek termőföldjüket az erdőktől hódították el (pl. *haraszt*, *liget*, *nyárka*).

A kisebb tanulmányok alapját adó mikrokatatások tovább árnyalják, gazdagítják a tájról (pl. annak növényneveiről¹), a tájban élő emberről, a közösségek művelődéstörténeti viszonyairól való tudásunkat (vö. gazdálkodás- és ipartörténeti tanulságok, településtörténeti és határhasználati következtetések). Például a *szer*, *kerített ház*, *házülés*, *dűlő*, *telek*, *mező* névelemekből kirajzolódik az a tipikus őrségi paraszti birtok, amelynek szerkezetéhez, a települési hagyományokhoz az őrségiek többsége ma is ragaszkodik.

A régió nyelvjárásának, nyelvjárástörténetének kutatásához fontos és nélkülözhetetlen forrásanyagot ad a pontosan lejegyzett földrajzi nevek hangtani jellemzőit is mutató adatok sokasága (pl. *Szége-vüögy*, *Óvitt-temető*, *Tüskis-ódal*, *Ebidlesü-hégy*); az alaktani kérdésekhez például a helynevekhez kapcsolódó *hová?* kérdésre felelő, a jelentés által meghatározott külső és belső helyviszonyragok kapcsolódásával foglalkozó dolgozat, vagy a nevek adta szókészlet archaizmusairól és regionalizmusairól írott tanulmányok eredményei.

S még mennyi kisebb, de nem mellékes megjegyzésre, kérdésre figyelhetünk föl! Csak néhányat említve: a hivatalos névadáshoz való közösségi attitűd jellemzői, az utcanévadás lehetőségei, a kérdőíves módszer felhasználhatósága a földrajzi nevek gyűjtése során; a helynevek fordításának, fordíthatóságának problémái, a többnyelvű érintkezés következményei a földrajzi nevekben, a helynevek tankönyvbéli használatának kérdései kisebbségi környezetben stb.

¹ A táj leggyakoribb gyümölcse – a növénynévi elemek előfordulása szerint – a szőlő, a körte és az alma lehetett. A termesztett növények közül a káposzta és a kender a legjelentősebb. Vetett gabonáról nem neveztek el területet. Az erdei bokrok közül a kőkeny és a bodza volt a leggyakoribb.

Különösen értékesek azok az adatok, amelyek kiegészítik a TESz. vagy az ÚMTsz. különböző szócikkeit, illetve rámutatnak a névadás jelentésbeli motivációjára (pl. *csepeles*,² *csadar*,³ *tanárok*⁴). A legérdekesebb talán a külön dolgozatban is tárgyalt, a magyar nyelvterület több részén felbukkanó, ősi, de mára már nyelvjárási szóvá váló *séd* szótörténeti és szóföldrajzi elemzése. A *siet* szóval azonos tövű szót az ugyanolyan jelentésű, szláv eredetű *patak* szorította ki („ahol a *séd* előfordul, bizony *sietnek* a vizek”). A *patak* térhódítása összefügg a szlávtság erős gazdasági és kulturális hatásával. A jelentéstani összefüggések arra is rámutatnak, hogy az *ér* > *patak* > *folyó* nemcsak nagyságrendi sor, de a vízáramlás sebességére is utal.

3. A Nyelvjárások, írói nyelv fejezetbe válogatott 9 tanulmány – részben nemzetközi kongresszusok, dialektológiai szimpozionok, tudományos konferenciák előadásai – időben és térben is nagyobb távolságot tesznek meg. Több szorosban kapcsolódik a szerző nyitrai, pozsonyi, révkomáromi felsőoktatási intézményekben, azok tanszékein töltött éveéhez, azokhoz a gyűjtőutakhoz, kutatási feladatokhoz, amelyekbe ottani hallgatóit is bevonta (pl. Idegen szavak a Zobor alja magyar nyelvjárásaiban, A szlovákiai magyar nyelvjáráskutatás korábbi eredményei és mai helyzete, Állami változat vagy regionalizmus?). Az időbeli visszatekintés első állomását egy 17. századbeli őrségi, jogi szakszövegű levél nyelvjárási jelenségeinek elemzése jelenti. Amellett, hogy a levél a 17. századi beszélt nyelv több vonását mutatja (feltételezhetően a *-ly* ejtését, az őrségi nyelvjárást később jellemző *i*-zés hiányát [*emlégett*, *kévánta*], a névszójelek ingadozásait [*maradékin* ’maradékaink’]), tükrözi ismeretlen szerzőjének a feltűnő nyelvjárásiasságokat kerülni akaró szándékát, az írott nyelv egységességét érzékeltetni kívánó törekvését is.

A nyelvjárási szókészlet és frazeológia, a nyelvjárás és az alakuló köznyelv viszonyának bemutatása miatt lesz nagyon érdekes a Berzsényi Dániel és Arany János nyelvezetét vizsgáló két tanulmány. A Berzsényi műveiből kimutatható dunántúli tájszavak sokasága VÖRÖS OTTÓ szerint tudatos költői, írói szándékot tükröz, a tájszók sajátos hangulatának visszaadásán túl azt is érzékelteti, hogy a népi szókinés (és nem csak a Kazinczyék által preferált tiszaháti) az egységesülő (köz)nyelv egyik legértékesebb forrása lehet. Arany János stílusának „népnyelvbe ágyazottságát” („otthon leli magát ajakimon dala”) több kutató is vizsgálta, VÖRÖS OTTÓ most elsősorban Arany népnyelvi eredetű frazeológiáját emeli ki (*Deákné vászna, ember a talpán, veszett fejsze nyele, vár a sült galambra* stb.). A szerző hangsúlyozza azt is, hogy ezek továbbélésében, napjainkban is jellemző használatában már az arany életműnek is szerepe volt. Ugyanakkor a költő akadémia főtítkárként, szerkesztőként jelentős részt vállalt az írott nyelv standardizálásában is.

A tanulmányok időintervalluma (1984–2020) és a témák (nyelv)földrajzilag is tagolt volta azt is eredményezi, hogy számos, a dialektológusokat foglalkoztató (esetleg megosztó) nézetet, szemléletet, elvi-módszertani gyakorlati (gyűjtési, feldolgozási) kérdést, problémát távlatában is láthassunk. VÖRÖS OTTÓ nagyon alapos kutatásai, mindig tudományosan megalapozott következtetései, figyelemre méltó, korábbi kutatási eredményeket

² Eredetileg ’fiatal tölgyes’ jelentésű, de a név kövületként megmarad akkor is, ha már „nem fiatal”, ha már kiirtották.

³ ’Alvégesi utca’ jelentésű, de a hangalak az utca nyomvonalának csavart alakjára is utal.

⁴ ’Gyepű, legelő, rét’ jelentésű; nem egy, hanem két, egymással történeti kapcsolatban lévő, szláv eredetű szónak a külön-külön átvételével került a nyelvünkbe.

kiegészítő, felülíró megállapításai (pl. a keleti palóc nyelvjárás visszaszorult *ö*-zéséről) ma is érvényesek, a dialektológiai szakirodalom gazdagítói, a nyelvjáráskutatás megújuló szemléletének és módszertanának biztosítékai. Emeljünk ki a fejezet kilenc tanulmányának ilyen témái közül néhányat! A nyelvek/nyelvváltozatok egymásra hatásának kérdései többségi és kisebbségi környezetben, a nyelvjárások változásának okai, folyamatai, a nyelvi/nyelvjárási norma; a nyelvjárástörténeti aspektus szükségessége nyelvünk egységesülésének folyamatában; a nyelvjárások írott változatának önálló rendszerként való kezelése; a szociolingvisztikai szemlélet és módszer beépítésének szükségessége; a nyelvjárások mondattanának vizsgálati lehetőségei (örségi nyelvjárási anyag alapján).

Több tanulmányban is megjelenik a nyelvünk többközpontúságának kérdése körül, a 90-es évek közepén kialakult vita. VÖRÖS OTTÓ állásfoglalása következetes és egyértelmű: „csak az a nyelv tekinthető többközpontúnak, amelynek a társadalmi működés minden területén élő regisztere van”, továbbá „minden változat önálló intézményrendszerrel is rendelkezik. (Pl. az államigazgatás, az oktatás, a tudományos és a művészeti élet területén.)” (126). „Nem ment végbe olyan különfejlődés, amely kétségbe vonhatja a Kárpát-medencei nyelvközösségek nyelvi egységét” (132).

4. A negyedik fejezet (Kétnyelvűség, oktatás, nyelvpolitika) tanulmányai adják leginkább annak a lehetőségét, hogy Vörös Ottó legszubbjektívebb gondolataival, véleményével, kutatói és emberi (a kettő persze nem is választható el egymástól) hitvallásával is megismerkedhessen az olvasó. Adódik ez abból is, hogy több, a tanulmányok alapját adó előadás az anyatanszék (és így maga a szerző) által is szervezett tanácskozáson, Szombathelyen hangzott el, illetve a tanszék szerkesztésében és kiadványaként jelent meg (mutatva azt a sok évtizedes közös és egyéni kutatómunkát, tudományszervezési tevékenységet is, amely a szombathelyi tanszékét a magyarországi dialektológiai kutatás egyik kiemelkedő központjává tette). Olvashatunk pályatársakat (Kolláth Annát és Bokor Józsefet) köszöntő írást, Bokor Józsefnek ajánlva a Szabálytalan gondolatok nyelvről, nemzetről, hazáról, identitásról című önvallomást.

Mind a tíz tanulmány kötődik a szlovákiai és szlovéniai vendégoktatói évekhez, az ott átélt, megszerzett tapasztalatokhoz, kutatói eredményekhez, de több közülük történeti áttekintéseivel az egész közép-európai magyar kisebbség helyzetéhez, nyelvállapotához, kétnyelvűségük jellemzőihez is. „Csak azt a kétnyelvűséget tudom feltétlenül elfogadni a kisebbségi nyelvhasználat kapcsán, amely nem hat az identitásmegőrzés ellen, nem cseréli és téveszti össze a nemzeti hagyományok őrzését sem egy nemzeti kizárólagosság tudatával, sem pedig egyfajta kozmopolita vagy rossz értelemben vett »internacionalista« többnyelvűségi tudattal, amely ellene hat a nemzeti hagyományokra épülő kultúrafejlésnek, és az egyénen azt a képzetet kelti, hogy nyelvőrzése esetleg egyéni boldogulásának gátja lehet” (168). – vallja VÖRÖS OTTÓ. E gondolatok szellemében tekinti át a meglévő tájszótárak anyagát: „A kölcsönösség nyelvi tényei... jellegüknel fogva sokkal inkább vizsgálhatók a két nyelv találkozó nyelvjárásaiban, mint az ún. köznyelvekben” (160), és sürgeti további tájszótárak, kétnyelvű szótárak elkészítését. Ehhez ad mutatványt szlovén-magyar vonatkozásban (Népi kétnyelvűség – kultúráközvetítés). Több tanulmány témája a szlovéniai kétnyelvű oktatási modell történetének, eredményeinek és hiányosságainak feltárása, a programban használt tankönyvek bemutatása. A szerző hangsúlyozza, hogy a szlovén modell hatásáról, következményeiről „komoly szociológiai-szociolingvisztikai

tudományos felmérésnek kell készülnie”, s ennek alapján kell kidolgozni egy új, a fentebb vázolt elveket, célkitűzéseket megvalósító oktatási modellt. A szintén történetileg és rendszerükben is áttekintett európai nyelvtörvények kapcsán fogalmazza meg: „A polgári államok minden eddigi kísérlete tartalmaz valami olyat, ami az érintett embercsoportok egészét vagy tagjainak egy részét szabadságában vagy legalábbis mentális fejlődésében korlátozza” (180), továbbá: „ha valahol a nyelvhasználat kérdésében kedvező változás állt be, az nem egy meghozott törvénynek köszönhető, hanem az adott nemzeti oktatásnak-nevelésnek” (181). Emiatt válik hangsúlyossá a szinte valamennyi tanulmányban megfogalmazott nyelvpolitikai feladatok megvalósításának szükségessége és sürgőssége.

A fejezet egymáshoz szorosan kapcsolódó, a felvetett kérdések válaszait egyre több szempontból és megközelítésben megadó tanulmányai elsősorban a kétnyelvűség és a névhasználat szempontjából tárgyalják az egyéni és közösségi nyelvvesztés fokozatait, jelölik ki a nyelvpolitika feladatait. „A névhasználat nem hasonlítható a kétnyelvűség egyéb jelenségeihez, ugyanis több[,] mint nyelvi jelenség. A személyiség nyelvi eszközzel történő azonosítója, aminek a változtatása nem csak nyelvi következményekkel jár” (200). VÖRÖS OTTÓ hangsúlyozza, hogy a névhasználatot be kell vonni mind a nyelvpolitika (státusztervezés), mind a nyelvi irodák gondozta nyelvtervezés (korpusztervezés) feladatkörébe; a nyelvi irodáknak tudományos elemzéseken nyugvó (hely)névhasználati ajánlást kell kidolgozniuk. A fejezet tanulmányai (elsősorban A nyelvvesztés fokozatai egyének és közösségek névhasználatában, A határon túli névkutatás és hozadéka a nyelvi tervezésben és a Kétnyelvűség és személynévhasználat. A Kárpát-medencei magyar párú többnyelvűség sajátos fejleményei a különböző nyelvpárok régióiban a személynevekben) meg is adják egy ilyen komplex, átfogó tudományos elemzéshez a kellő alapot és kiindulást. Külön dolgozat foglalkozik a határon túli (elsősorban a szlovákiai) tankönyvek nyelvhasználatának nyelvpolitikai vonatkozásaival. A szerző a pedagógiai programok számára ajánlásokat is megfogalmaz: a helyi sajátosságoknak megfelelően kell átírni a tanterv, ill. a tankönyvek tulajdonneveinek vonatkozó részeit, a tulajdonneveket tárgyaló fejezetekben legyen szó a személynévadásról, névhasználatról (ezzel együtt a névhasználati törvények megismertetéséről); kapjon az eddignél sokkal nagyobb hangsúlyt a név és az identitás szoros összefüggésének felismertetése.

5. A kötet ötödik nagy fejezete, a Tudománytörténet további két nagy részre osztható. Első három tanulmánya ARANY A. LÁSZLÓ (cseh)szlovákiai magyar nyelvész tudományos és tudományszervező munkásságát mutatja be. A kötet szerkesztői VÖRÖS OTTÓ munkáit időrendi sorrendben közlik, így az az érdekes helyzet áll elő, hogy az 1988-as, 2001-es, majd 2007-es (in: Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére. Szerk. TÓTH KÁROLY – VÉGH LÁSZLÓ. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet) dolgozatokból VÖRÖS OTTÓ lelkiismeretes, akadályokat nem ismerő, de segítőtársakra is találó kutatásainak köszönhetően lépésről lépésre ismerkedhetünk meg Arany A(dalbert). László életével, a Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere (először Pozsony, 1944, majd Bloomington, 1967) ismertebb munkáján túli – többnyire cédulaanyagban, kérdőívekben ránk maradt – terveivel, illetve feltételezett gyűjtéseivel. Mindezt beágyazva azokba a történelmi eseményekbe, amelyek kezdetben a nemzetiségi lét fenntartásának, egy új értelmiség kinevelésének szükségességével együtt segítették azt, hogy „a szláv nyelvtudományi iskolázottságú Aranyból a magyar élőnyelv avatott kutatója” legyen; majd a magyarság jogfosztottságáért szót emelő

tudóst hat év börtönbüntetésre ítélve megtörték a kutatói pályát és őt magát. Tudománytörténeti érdekesség, ahogy a tanulmányok írása közti időszakban előkerült az a cédulaanyag, amelyet a rozsnói Wajner család őrzött, s amelyből VÖRÖS OTTÓ mutatványt közöl. A kb. 50000 cédulányi anyag „tanúsítja, hogy Arany A. László egy tudományos alapossgal készített tervvel rendelkezett arra, hogy egy modern szemléletű nyelvi kontaktuskutatást végezzen el, amelynek hasznát főként a Kárpát-térség areális nyelvészeti kutatása látta volna. Nem rajta múlt, hogy ez nem sikerült, de rajtunk múlik, hogy az általa elért rész-eredmények ne vesszenek el örökre” (231) – összegzi a szerző.

A Tudománytörténet fejezet további 5 tanulmánya is összefüggő egységet alkot. A kötet szerkesztőit is dicsérve visszakanyarodik az első fejezetek szülőföldhöz kötődő tanulmányaihoz, ebben az értelemben keretessé is téve a köszöntő kötetet. Az Őrség kulturális és nyelvi hagyományainak összegyűjtése és ismertté tétele, az ehhez kapcsolódó és ezt eredményező, „kiváló és nemes szellemi élvezetet” adó, valamint tudománytörténeti jelentőségű eredményeket hozó igazi filológiai „nyomozás” a Körmen-di-kódex megjelentetésében teljese-dik ki. Az 1684-ben keletkezett nyelvemlék hasonmásának 1996-os kiadásához a betűhű átírást, a bevezetést és a jegyzeteket VÖRÖS OTTÓ készítette. A kéz-iratos gyűjtemény Thaba Jánosnak készített névnap-i ajándék, szerzője az ajánlás és a zára-dék alapján Baxai T(extor) György lehetett. VÖRÖS OTTÓ nagyon pontos, több szempontú kutatással és elemzéssel igazolja, hogy Baxai szülőhelye Zalabaksa. Összefoglalja azokat az eredményeket, amelyek segíthetik „a kódex szövegeinek nyelvtörténeti értelmezését, kiegészíthetik a nyelvújítás előtti késő középmagyar kori nyelvünkről való tudásunkat, adalékokat adhatnak a nyugati nyelvjárástípus történetének kutatói számára” (249). A kó-dex 20 önálló, Baxai által írt alkotást (imádságokat, istentiszteleti énekeket, a török ve-szélyt megszólaltató írásokat) tartalmaz, továbbá másolatokat közöl Bornemisza Péter, Gyöngyösi István műveiből. A Körmen-di-kódexbe utolsóként beírt mű Gyöngyösi István korábban kéziratban terjedő munkája, amit maga Gyöngyösi majd 1695-ben jelentet meg Palinódia címmel. A Balassi Kiadó 2000-ben a Régi Magyar Könyvtár, Források 11. kö-teteként adta ki Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága – Palinódia címmel, Jankovics József elemzésével. A különböző változatok igazi szövegelemzésre, összevetésre adnak lehetőséget, VÖRÖS OTTÓ több előadásban és tanulmányban közli ezek eredményeit. Megállapítja és igazolja, hogy a változtatások (akár Gyöngyösi, akár a másoló(k) részéről) tudatosságot tükröznek, a tartalom erősítését adó esztétikai-stilisztikai célokat szolgálnak. Figyelemre méltó a nyelvjárásiassághoz való viszony megjelenése: a szöveg másolója az „eredeti nyelvjárásiasságot” a saját nyelvi ízléséhez (vagy a saját nyelvjáráshoz) igazí-totta, de „az is lehet, hogy a költő bírálta felül korábbi nyelvjárásiasságát” (256).

6. A köszöntő kötet utolsó tanulmánya a több mint 200 éve íródott, „első és eddig legteljesebb” őrségi monográfia jelentőségét hangsúlyozza, és szerzője, NEMES-NÉPI ZAKÁL GYÖRGY emléke előtt tiszteleg. A mű hányatott előélet után, „ahogy a szerző meg-írta formában”, először VÖRÖS OTTÓ betűhű átírásával, az Őrségi Baráti Kör segítségével jelent meg forráskiadvánnyként, majd „modern technikával”, 2000-ben a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatósága támogatásának köszönhetően. NEMES-NÉPI ZAKÁL GYÖRGY művét úgy értékeli az utókor, hogy az „bevitte a tudományos köztudatba az őrségi tájat és annak népét”. VÖRÖS OTTÓ egész életművével, pontos filológiai kutatásaival, eredményeivel,

napjainkig tovább gazdagítja a tájról és annak népéről való ismereteinket. Legyen ez még így hosszú ideig! Isten éltesen sokáig, Ottó!

A pályatársak, GUTTMANN MIKLÓS és MOLNÁR ZOLTÁN szavaihoz csatlakozva a recensens is szívből ajánlja olvasásra, újraolvasásra, felhasználásra VÖRÖS OTTÓ munkásságát a szakmának, a közoktatásnak és minden érdeklődőnek.

P. LAKATOS ILONA

Gréczi-Zsoldos Enikő, Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig

Nógrád Megye Önkormányzata, Salgótarján, 2022. 212 lap.

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ, a palóc nyelvjárás elkötelezett kutatója számtalan – e témában írott – tanulmánya és a nyelvjárás 17. századi jellemzőivel foglalkozó önálló könyve (GRÉCZI-ZSOLDOS 2007) után habilitációs értekezése alapján újabb átfogó tanulmánykötetet jelentetett meg a palóc nyelvjárás régió ó- és középmagyar kori írott nyelvemlékeinek elemzéséből, valamint a nyelvjárás 19. századi ismertetéseiből, továbbá 21. századi élő nyelvi adatokból. A szerző szavaival élve, ezzel „olyan diakrón ívet” igyekszik megrajzolni, amely „bemutatja a palóc terület beszélőközösségének nyelvi folytonosságát” (7). Célkitűzései között nemcsak az archaikus nyelvjárás elemek kimutatása szerepel, hanem a változások feltárása is. Vizsgálatait a nyelvjárástörténet, a történeti szociolingvisztika és a társadalomtörténeti nyelvészet keretei között végzi, amelyek együttes használatára a *történeti szociodialektológia* megnevezést javasolja (8).

A kötetben a palóc nyelvjárás történetét – a magyar nyelvtörténeti korszakokat követve – az ómagyar kortól napjainkig négy nagy egységre osztva tekinti át a szerző. A palóc nyelvi adatok elemzése az írott nyelvi emlékek mellett a beszélt nyelvre is kiterjed. Az egymást követő alfejezetek vagy szemelvények természetesen nem fedik le az egész korszakot és a palóc nyelvjárás minden nyelvi elemét a vizsgált időszakban, de ezek az egymás mellé illeszthető kisebb-nagyobb mozaikdarabok mégis alkalmasak arra, hogy képet alkossunk e nyelvjárás régió legfontosabb jellemzőiről, századokon átívelő továbbélésükről vagy éppen kihalásukról.

A tanulmánykötet szerzője nem elégszik meg azzal, hogy a keletkezési helyük alapján a palóc nyelvjárás régióhoz köthető nyelvemlékeket palócnak nyilvánítsa, hanem minden esetben – akár kódexekről, akár panaszos levelekről vagy misszilisokról van szó – alapos mikrolingvisztikai elemzések segítségével állapítja meg és mondja ki a lejegyzőkről, hogy használnak-e a területre jellemző nyelvi elemeket, mint például az általa megvizsgált két magánlevél szerzője, báró Koháry István és Géczi (? István), vagy esetleg kevert nyelvést mutatnak, mert feltehetőleg más nyelvjárás területéről származnak, de valamilyen már asszimilálódtak a helyi beszélőközösséghez, aminek következményeképpen az e területre jellemző nyelvi sajátosságokat is beleszövik a lejegyzett szövegekbe, mint a szurdokpüspöki jobbágyok panaszait papírra vető scriptor, miközben a kialakuló nyelvi norma hatása is kitapintható több írnoknál. Erre a jelenségre BENKŐ LORÁND is rámutat a felvilágosodás kora első szakaszának írásbeliségével foglalkozó könyvében: „Az irodalmi